

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr Job. C. Breen, Amsterdam; Dr K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr J. G. Kunst, Arnhem; Dr H. W. Laman, Assen; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Loos, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr J. C. Rullmann, Utrecht; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijss, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; E. Visser, Arnhem; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielinga, Hoofddorp; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Adres der Redactie:

Prof. Dr V. HEPP, Van Breestraat 14, Amsterdam.

Drukkers-uitgevers:

OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goois.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling.

Voor 't Buitenland f1.75 en voor Ned.-Indië f6.— per jaar.
Advertentie: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Mefisto of Satan? V. — Uit de Schrift: Rond om Leeuw (Prof. Dr. C.). — Geestelijke Adviezen: Onzorgzaamheid en de Crenatio. — Uit het Pol. en Soc. Leven: Dins Ater? Voor eenen. Speculaties. Safety first! Van Kamebeek onnabbaar? Ik huiver... Verlaat ons Neerland nooit! — Grep uit de Schrift. — Literatuur en Kunst: Over het leven en den arbeid van L. Pennings. VI. — Opvoeding en Onderwijs: De betekenis van Pestalozzi. I. — Zending en Evangelisatie: Japan nog een Zendingssak? — Uit de Buitenl. Kerken. — Perschoonw. — Correspondentie. — Kerknieuws.

MEFISTO OF SATAN?

V.

De bijbel heeft in den naam „Satan“ vastgelegd de gedachten, die hij ontrent het zedelijk kwaad en zijn plaats in de wereld heeft en ons lighrengeen wil. Het kwaad, zegt hij, gaat altijd tegen Gods wil in, maar nooit daarbuiten om. Deze heijdenis, gelijk ze in den naam „Satan“ beleden wordt, hooren we evenwel tegenspreken en verfoelen in den naam „Mefisto“: een naam, die vooral door den Faust (het drama van Goethe) bekend geworden is. In Faust betekent Mefisto de als duivel voorgestelde macht der verleiding, gelijk deze in het menschelek leven optreedt en haar werk doet. — in de oogen van Goethe.

Het blijkt, dat Mefisto niet heidnisch is als een figuur van louter heidheid. Hij staat niet antithetisch tegenover het goede, maar is er eigenlijk een variatie van. Dit hangt samen met het zondebegrip van Goethe, met de voorstelling, die hij heeft ontrent luiders val, en met hem zijn levens- en wereldbeschouwing.

Op dit punt spreekt hem de bijbel dan ook zoo sterk mogelijk tegen. De proloog van den „Faust“ heeft slechts schijnbaar eenige wezenlijke overeenkomst met dien van Job: de bijbel kent Satan geen aparte plaats van eigen recht en gezag in de schepping toe; er is geen sprake van een satan, die een variatie zou kunnen zijn op het thema van het goede: de antithese wordt duidelijk gepredikt tusschen satanische en goddelijke machten. Bij Goethe blijft de schuld, en de rechtspraak onbeantwoord; maar de bijbel stelt die vraag op den voorgrond.

Ook als men zich beperkt tot het „dynamische“ in de leer van de verlossing van het kwaad, moet erkend worden, dat de figuur van Mefisto, gelijk Goethe ze ontwerpt, niet den Satan van den bijbel niet te vereenigen valt. Wel heeft Goethe in zijn Faust in vielerlei opzicht correctie aangebracht in de middel-euwsche voorstellingen van den duivel en het duivelsche werk (voorstellingen, die ten deele doorwerken in de oude Faustsagen), zodat dus zijn Mefisto een vooruitgang beteekent, gezien tegen den achtergrond van vroegere ideeën, maar met de satanologie van den bijbel is Goethe niet verzoend. In de lgn van de idee, die Mefisto ontwerpt, liet de consequentie, dat Christus niet noodzakelijk is als zaligmaker.

In waarheid, — waar Jezus Christus onze ziel wordt aangedrongen als de waarachtige en onmisbare heilwinger van den Satan, daar kan niet de bleke Mefisto-beelding in ons hart geen vrede gewonnen worden.

Goethe moge in Mefisto, gelijk wij de vorige maal erkend hebben, tot op zekere hoogte een heijdenis van zonde hebben afgelegd, en de neiging moge soms bij ons optekomen, om, als we dezen grooten geest zich hooren aanklagen vanwege mefistofelisch kwaad, dat in zijn boezem woont, op te staan en hem de hand te reiken als een gelijkgezinde, — wij mogen het toch niet doen.

Want de schuldheijdenis van Goethe heft zichzelf op, als men haar de consequenties van het bijbelsch zondebegrip zou willen afvergen.

En Mefisto moge tot op zekere hoogte den duivel prediken, — toch wordt het bestaan van den duivel eigenlijk verloochenend, althans als men de woorden „schuld“ en „duivel“ leest overeenkomstig den zin der Schrift.

Indien Goethe's Mefisto ontlaan was van zijn hoochhartigheid en zijn aristocratische scepticisme en van zijn speelsche satire, er bleef van hem niet veel meer over. Zijn sceptische „Selbstironie“ moge Mefisto pikant maken, en voor later eenw aanleiding worden, dat men van Mefisto het duiveltje maakt, dat van binnen ons ietwel vernederend zit te prikken en alleszins heilzaam te prikkelen, het blijft alles binnen den engen cirkel van mijn eigen

menschelek bestaan besloten. In de ironie van Mefisto ligt al het bederf: Goethe wil de zelfverlossing van den Farizeeër verbinden met de onrust van den tollenaar. Want Faust is de man die (als de farizeeër) zichzelf verlost, maar Mefisto is het, die hem daarbij een handje helpt; hij helpt hem door de onrust, die hem tot zichzelf laat inkeeren. De tollenaar bij Goethe slaan zich wel op de borst, en roepen wel: ik, zondaar. Maar wat wegblijft, dat is: o God, wees mij genadig. Hier gaat er maar één mensch op om in den tempel te aanblijven: die eene is een versmelting van farizeeër en tollenaar.

Maar farizeeër en tollenaar zijn niet te verbroederen met behoud van ieders zelfstandigheid. Tusschen beide ligt de schuldvraag, ligt de verlossingswerkelijkheid, ligt de Christus. Men kan de zelfverlossing — dat groote farizeeuwsche gewaande goed — niet verkrijgen langs den weg van prikkeling en onrust heen. Zoo moge wel Goethe de kwestie stellen, de Christus prokijkt iets anders. Bij Goethe is het zoo: de farizeeër en de tollenaar gaan beiden gerechtvaardigd heen; want de farizeeër moet van den tollenaar de beweeglijkheid, de tollenaar van den farizeeër de zelfverlossing leeren. De tollenaar is zoo wijs, te komen tot zichzelf: de farizeeër moge hem nu vertellen gaan, dat hij daarmee is gekomen tot God, en God veroverd heeft: God zal het loon hem nu wel opwegen. Het ongeluk toef in den tempel zoolang de farizeeër en de tollenaar van elkaar op zooveel pas afstands blijven staan, als de farizeeër niet eens de moeite neemt, den tollenaar secuur te bekijken en de tollenaar den farizeeër niet aanhoort, omdat hij te veel met zichzelf te worstelen heeft. Zoolang de toestand zoo is, weet Goethe geen mooi verhaal te dichten en laat hij Christus alleen het woord; doch zelf gaat hij voorbij. Maar straks werkt hij het gegeven op zijn eigen manier uit. De tollenaar moet den farizeeër wel degelijk in het oog vallen: de strenge man leere van den tollenaar de beweeglijkheid: de beweeglijkheid zoolwel in het vroolijk leven buiten den tempel als in de zieleworsteling, die hem de tempeltrappen opdrijft, geprikkeld tot hooger leven. Hij moet niet God danken, dat hij „niet is als deze“, maar Mefisto leeren danken, dat hij hem den moed gaf, met den tollenaar, met „dezen“, te luiven. En als dan na den maaltijd de tollenaar de tafel wil verlaten, en opstaan en uitbreken in geweën over schuld en boete, laat hem dan van zijn kant weer den farizeeër aanzien en van hem dat eene ding leeren: de tevredenheid. Dan zal het hun beiden goed zijn, elkaar in de armen te vallen en zich te vereenigen. Want tot zichzelf komen, was de leus van den tollenaar; maar de farizeeër geeft nu een verbeterde editie van deze tollenaarswijsheden; waardoor hij en passant ook een correctie in zijn eigen leer aanbrengt: tot zichzelf gekomen zijn, dat is immers: tot God gekomen zijn?

Wij wezen er op, dat Goethe de middeleeuwen veelzins heeft gecorrigeerd: zijn duivel is ernstiger en beter geconcipeerd dan de middeleeuwsche, die toch in de oude Faustsagen kleur en wezen aan het verhaal gegeven heeft. Maar hiermee is alles niet gezegd. Goethe heeft met de eene hand bedorven, wat hij met de andere had goedge maakt. Hij heeft ook van de middeleeuwen de namen gehoord van de heiligen, de kerkvaders, den pater extaticus, den pater profundus. Hoezeer de middeleeuwen deze heiligen tot dragers van onwaarachtige lenzen hebben gemaakt: zij lieten hen één ding bewaren: het besef van schuld en verlossing, en tot op zekere hoogte ook nog dat van borgtocht en voldoening. Maar Goethe heeft dat element hun afgenomen; en dat is nu het verlies, de achteruitgang. Van den duivel weet Goethe meer, doch van den Christus minder dan de middeleeuwsche geest. Hij kent niet meer het dogma der voldoening ter verzoeking, en zelfs den klank hield hij niet vast. Goethe houdt enkel de liefde over. Hij laat den pater extaticus den lof der liefde zingen:

Eeuw'ge vervoeringsbrand,
Gloeiende liefdeband,
Godsvreugde in 't ziedend hart,
Schuimende wellust-smart!
Pijlen doordringt mij dan,
Lansen bedwingt mij dan,
Knoetsen verplettert mij:
Dat van alle ijdelheid (das Nichtige)
Worde mijn ziel bevrijd,
Staag als een ster mij richt
Kern van der liefde licht.

En in dezen lofzang op de liefde gaat hem die andere hemelheilige, de pater profundus, vroolijk volgen:

Het is de liefde, die almachtig
Het al gevormd heeft en behoedt,
of, nog sterker:
So is es die almachtige Liebe,
Die alles bildet, alles hegt.

En de engelen dragen den lofzang op de liefde verder, en de jongere engelen nemen hem over, en de volmaakte engelen sluiten zich erbij aan en alle hemelingen voegen zich tot het koor. Maar het is alles: de liefde uit en van den mensch zelf; niet die van den Christus; een liefde, die zijn recht niet zoekt. In den beginne was niet het Woord. Neen: in den beginne was de daad. De daad. De farizeeër heeft het op de daad begrepen, en laat men daar vooral geen kwaad van zeggen: De tollenaar moet het met de daad van den farizeeër wagen. Slechts moet de farizeeër van den tollenaar leeren begripen, dat er iets „in den beginne“ is.

De tollenaar heeft niet gehoord, dat de „daad“ er was; maar hij heeft wel de aanvangswoorden van den zin verstaan: in den beginne. Hij worstelt niet wat im Anfang was; dat geeft de spanning, de onrust, de bewogenheid. Laat nu de tollenaar zeggen: „in den beginne“. En laat de farizeeër aanvullen: „... was de daad“. Dan hebben ze elkaar gecompliceerd. Als de farizeeër de spanning van den tollenaar aanneemt, en de tollenaar de dapperheid van den farizeeër, dan zal de eene tempelhoog, die hen samen overwelt, in het hart van den mensch geteekend staan; en ze hebben elkaar gevonden.

Dat is het schoone verhaal van Goethe, die Mefisto heeft gepredikt. En dus is hij ons een tegenspreker van het Woord, dat in den beginne was; en van de genade en de waarheid, die door het vleesch geworden Word geworden zijn.

Wij kunnen Mefisto niet vordragen.

Wij, gereformeerden, zijn de eenigen niet, die hebben opgemerkt, dat Goethe door Mefisto het pakje van den satyrus aan te trekken, tenslotte geëindigd is met de opheffing van het waarlijk duivelsche; noch ook de eersten, die hem zijn scepticisme verweten hebben als een gebrek: niet de overwinning van zijn tijd, maar bewijs van onderworpenheid daaraan. De bijbel heeft — en dat is wel zeer sprekend — de ironie, den lach, wél in God, wél in den hemel, wél in de rechtvaardige, zondeloze ziel van Christus geteekend; want God staat boven het kwaad, omdat Hij de wet van het goede zelf afkondigt, en uit de hoogte kan neerzien op het kwaad. Die in den hemel woont: licht, daar hebt ge de verhevenheid van God. En in de ironie van Christus' menscheleke ziel hebt ge de bewogenheid, de spanning van wie de contrasten „fel“ doorleeft van goed en kwaad; maar ge vindt in die ironie van Christus ook de smart om de zonde, een smart, die hem uitdrijft tot de daad van de rechts- en machtsverlossing. Maar in den bijbel heeft de duivel geen ironisch trekje; de duivel staat er niet hoog genoeg voor, omdat hij aan het kwaad zelf in zekeren zin ook onderworpen is; en

Julius Zettler, Goethe Handbuch, 1917, Stuttgart, J. B. Metzlersche Buchhandl. S. v. Mefisto, III 381 vgl. F. Paulsen, Schopenhauer, Hamlet, Mefistopheles, Berlin 1900.